

ZÛGOTINOK DI EDEBIYATA KURDÎ YA GELÊRÎ DE

“Nursery Rhymes in Kurdish Folk-Literature”

Mustafa ÖZTÜRK¹

KURTE

Zûgotinok an bi navekî din çîvanok, di nava edebiyata gelêrî de weke çîrok, çîrçîrok, mamik, qewlêrk, zêmar û hwd. cureyeke serbixwe ye. Zûgotinok, herî zêde di folklorê zarokan de cih digire û bêhtir ji bo xweşdemborî, xweşaxaftin, hîlbijartina pîrikên lehîstikan û her wiha di çîrçîrokan de têne bikaranîn.

Di edebiyata Kurdî de, nemaze ya gelêrî de, xebatên wekî şîrove, lêkolîn û lêgerînê hê jî nehatiye asteke bilind. Ji ber vê yekê di vê xebatê de hewl hatiye dayin ku, li ser zûgotinokên Kurdî xebateke lêkolînê bê dayîn û bi vî awayî kêmasiyek bê dagirtin. Bi vê hizirînê li ser pênase, taybetmendî û senifandina zûgotinokan hate rawestin û her wiha piştê jî hin xalên girîng, wekî mijar û rêbazên vegotina zûgotinokan hate nîqaşkirin.

Bêjeyên Sereke: Zûgotinok, Edebiyata Kurdî ya Gelêrî, Senifandin, Zarok.

ABSTRACT

Nursery rhyme (It is called zugitonok or çivonak in Kurdish Literature) comes up as an individual kind like mourning, mani, riddle, story or tale in folk literature. Nursery rhymes are evaluated mostly in children's literature. Nursery rhymes are carried out in tales and they are used to choose the mother in games and also they are used to clear up paraphrasia and to provide good time for kids.

---

1 Dr., Zanîngeha Artukluyê a Mardin, Enstîtuya Zimanên Zindî. mustafaozturk47@gmail.com

We can say in conspectus that qualified scientific researches and examinations in Kurdish literature are not sufficient yet. From this fact, it is tried to contribute the stated deficiency in this research. With this goal, the feature and dissection of nursery rhyme and some diction of nursery rhymes are dwelled upon besides the definition of nursery rhyme.

Key Words: Nursery rhyme, Kurdish Literature, Dissection, Child.

DESTPÊK

Edebiyat ew tişt e ku, ji tevekê berhemên edebî yên erdnîgarî, netewî û ekolên hunerekê pêk tê. (Okay, 1994:395) Ji ber ku edebiyat hem şaxeke zanistê û hem jî şaxeke hunerê ye, ev taybetmendî edebiyatê dike qadeke piralî. Peywirên edebiyatê yên derbirîna hest û ramanan û xweşdemborînê li wechê wê ya hunerê dinihêre. Vekolîna teknîkî û cureyên berheman, agahdariyên li ser helbestvan, nivîskar yan serdemên edebî û hwd. jî li aliyê zanistî ya edebiyatê dinihêre. Ev her du aliyên edebiyatê, tamamkerên hevûdû ne û ji hev nayên cihêkirin.

Edebiyata Kurdî ya gelêrî, cureyên cihewaz di nava xwe de dihewîne ku, ev cure taybetiyên zanistê û hunerê ligel hev dihundirînin. Cureyên wekî çîrok, xeberaşk, qewlêrk, gotinên pêşiyar, mamîk, pêkenok, zûgotinok hwd. jî hêlekê ve xwediyê hêmanên hunerê ne û ji hêleke din ve jî xwediyê hêmanên zanistê ne.

Weke ku tê zanîn gelê Kurd û zimanê Kurdî ji ber ku di dîrokê de zêde nebûye desthilatdar; çand, edebiyat, huner û hwd. tenê li ser aliyekî meşiyane. ... *pêwendîya desthilat, bajar û edebiyatê pêwendîyeke rasterast e û peydabûn û geşbûna edebiyatê bi hebûn û arîkariya desthilat û çanda bajarvaniyê ve girêdayî ye (Ergün, 2014:123)*. Em vê angaşte li gorî dualîbûna edebiyatê ya navborî vedibêjin. Her wiha ku; heke karê edebiyatê dibe du beş û yek jê zanist û yek jê jî huner be, gelê Kurd heta niha zêdetir bi hunerbûna edebiyatê re mijûl bûne. Kurd ji ber egerên zorlêker, bi aliyê zanistbûna edebiyatê re zêde mijûldar nebûne.

Mijûldarbûna Kurdan a bi aliyê hunera edebiyatê re, di berhemên wan ên gelêrî de bêhtir kifş tê xuyanê. Kurd berhemên xwe yên gelêrî, di nava civakê de bi awayekî zargotinî û di nava çanda devkî de hilberandine û piştî nîfş bi nîfş, guh bi guh veguhastine û her wiha bi awayekî siruştî xistine tedawila çanda xwe. Cegerxwîn vê diyardeyê bi awayekî hestiyarî wiha îfade dike:

... *Kurd ji biçûkayî de zarokên xwe hînî van tiştan dikin. Hê ji pêçekê de, dê ji wan re dilorînî û dîrok, istiran û çîrokan dibêje. Lewra çawa çavê xwe vedikin û zimanê xwe digerin, dest bi rîst û hûnan û istiranan dikin û bi her*

tiştî dilîzin û di şevbuhêrkên xwe de hînî wan tiştan dibin. Ji lewra dibêjin, ko zarokên Kurd xudriste, hozan û hişyar in, dengbêj û çîrokvan in (Cegerxwîn, 1988:6).

Derbareyê edebiyata Kurdî ya gelêrî de bi rehetî dikare bê gotin ku; digel ku gelê Kurd ji hin derfetên girîng û pêwîst bêpar bûne jî, di nava demeke dûr û dirêj de û di nava çanda devkî de jî aliyê qelîte û berfirehbûnê ve gencîneyeke bêhempa û bêsnor derxistîye holê. Ango ev gel, bi hilberîneriya xwe ya serkeftî, jî aliyê hunera edebiyatê ve erka xwe zêde zêde bi cih aniye. Lê digel ku ewqas berhemên pir, têr û tijî hatiye hilberandin jî, li ser van berheman vekolîn, lêgerîn, şîrove, nirxandin û hwd., anga hewldanên zanistî, mixabin hê jî kêr in. Ji ber vê yekê peywira herî pêşîn ew e ku, divê xebatkerên vê qadê bi xebatên bi vî awayî re bêhtir mijûl bibin.

Di naveroka edebiyata gelêrî de zûgotinok, cihekî girîng werdigire. Pêşiyên Kurdan di vê mijarê de, jî nîfşên îroyîn re berhemên gelekî wesfdar, çeşîddar û rengîn wekî mîrateyekê hiştine. Her wiha ev mîrateya ku gihîştîye dema îroyîn, jî aliyê qeware yan jî çendaniya xwe ve jî bêhejmar e. Li her deverê û bi her zaravayê zûgotinok hatiye gotin û her wiha çî zarok çî mezin, îcrakeriya zûgotinokan li cem gel bi awayekî devkî û zindî hê jî didome.

Di vê xebatê de hewl hate dayîn ku, cihê zûgotinokan di edebiyata Kurdî ya gelêrî de bê destnîşankirin. Ji bo vê yekê jî nemaze li ser pênase, taybetmendî, senifandin û xalên din ên girîng hate rawestan.

1. PÊNASE, TAYBETMENDÎ Û SENIFANDINA ZÛGOTINOKAN

Zûgotinok an çîvanok, cureyeke ji edebiyata gelêrî ye û li gelemperiya deverên Kurdan de jî aliyê her cure nîfşên mirovan ve, nemaze jî aliyê zarokan ve, di rewacê de ye û tê îcrakirin. Ev îcrakerî jî nîfşên rabirdûyê bi awayekî devkî gihîştîye heta nîfşên îroyîn. Hin xalên ku derbareyê zûgotinokan de dikare bêne kirpandin û ravekirin di bin sernavan de bi giştî wiha ne:

1.1. Pênase û Hin Taybetmendiyan Zûgotinokan: Zûgotinok; wekî qewlêrk, mamik, biwêj, lawij, destan û hwd. di nava edebiyata gelêrî de cureyeke girîng û serbixwe ye. Her wiha ji ber ku zûgotinok bi pîvan, bi serwa û bi aheng jî tê vegotin, di naveroka helbesta Kurdî ya gelêrî de jî tê bicihkirin.

Di halê heyî de, binavkirina zûgotinokan li gorî deveran diguhere û di vê mijarê de yekîtiyek çenebûye. Bi rastî ev gelşe, derbareyê cureyên din jî, ji ber sedemên curbicur didome. Ji ber ku ev yek ne mijara vê gotarê ye, dê li ser vê xalê neyê rawestin. Li gorî agahiyên li ber destan em dizanin ku ev cure berhem, li deverên Kurdan ên ji hev cuda bi navên zûbêjok, zorbêjok, zûgotinok, zorgotinok, tiştanok, çîvanok, qinik, bizelêv, nezanok, bizelêvan, mamik, çistan,

zanîşk... tê binavkirin.² Ev pirnavî ya zûgotinokan nîşan dide ku, ev cure berhem, di nava edebiyata devkî de gelekî rewac dîtiye, lê ji aliyê binavkirinê ve jî geremolekê di hundurîne. Li hemberî vê pirnavîbûnê dîsan jî em dikarin bibêjin ku binavkirina “zûgotinok” an “çîvanok” jî yên din berbelavtir e.

Zûgotinok, ji deng û gotinên şaşker ên biserwa pêk tên û ji aliyê ahen-ga hundirîn ve helbest, ji aliyê teşeya derveyî ve jî di dîmena pêxşanê de ye. Zûgotinok, ji aliyê naverokê ve bi gelemperî ji ramanên hevnegirtî pêk tê û her wiha bêhtir weke cureyeke edebiyata zarokan jî tê pejirandin. *Zûgotinok, di edebiyata zarokan de radeya ewilîn e. Meriv dikare bibêje ku, ev serdema ku zarok tê de zûgotinokan bi kar tînin, derbareyê edebiyata zarokan de wekî serdema çarlepki ye* (Önal, 15:2002).

Zûgotinok, cureyeke ji edebiyata gelêrî ye û piraniyên wan wekî qewlêrk, lorik û zêmaran ne xwediyê bikaranîna serbixwe ne. Zûgotinok, bi boneya sûdwegirtina pîvan, serwa, secî û alîterasyonan; hest, raman, hal û xeyalan bi awayekî mibalexayî, sosretî, berevajîti, şibihandin, pêkenokî, pênasayên kurt an jî bi rêya bibûrxistinandin derdibirîne û her wiha cureyên menzûm û qalibgirtî ne. (Kaya 1999:545-546)

Mijareke diyar a zûgotinokan nîn e. Ramanên berevajî hev û bûyerên derasayî yên ku pêkhatina wan ne gengaz e di zûgotinokan de tên bal hev û piştre ev bûyerên ku derveyî mentiq, bi şêwazeke şaşkerî û bi ahengdarî tene îcrakirin. Ya wiha bi saya zûgotinokan mirovên guhdar an jî vebêjer, bi awayekî şaşwazîti û bi kêfxweşîti xweşdemboriya xwe dikin.

Zûgotinok, bi sosretbûn, bi şaşkirin û bi cambaziyên peyvan tene xemilandin. Fonksiyoneke peyvên bêwate û şaşker ên zûgotinokan wiha hene ku, ya yekem ji bo balkişandinê û eleqeya guhdaran her zindî bigire. Ya din jî, ji bo berî lehîstikekê an çîrokekê amadekirina kesên guhdar, temaşevan an listikvanan amade bike.

Di mînaka jêrîn de bi risteya ewilîn “Çîrokê vîrvîrokê” bala guhdaran tê kêşandin. Bêjeja “vîrvîrokê”, bê wate ye û tenê ji bo balkişandinê di hundirê zûgotinokê de cih girtiye. Her wiha bi vê risteyê vebêjer, guhdarên xwe amade dike û nîşan dide ku li pêy vê risteyê yên din jî dê bêne vegotin:

2 Ji ber ku derbareyê navên zûgotinokan ên li herêmên Kurdan xebat an jî agahiyeke nivîskî tune bû, ev navên zûgotinokan ên ku li deverên ji hev cuda tene bikaranîn, ji xwendekarên Zanîngeha Mardîn Artukluyê Beşa Edebiyat û Zimanê Kurdî hate pirsîn û agahiyên ku wan ji herêmên xwe danin me, hatine destnîşankirin.

Çîrokê vîrvîrokê*Rûnê rokê**Berda cokê**Co miçiqî**Rûn biriqî**Golika salê**Li garanê**Şengo mengo**Mîn çiqas xweş go³*

Her wiha di mînaka jorîn de risteye “Şengo mengo” jî bê wate ye. Mebesta vê risteyê jî tenê ji bo lihevhatina dengan e. Di her du risteyên herî dawîn de kîteyên “go” wekî serwayê hatiye bikaranîn û bi saya van dengan jî ahenga vegotinê hatiye dabînkirin.

Her çiqas di zûgotinokan de bêjeyên bêwate hebin jî, dîsan jî zûgotinok, ji serî heta binî jî bêjeyên bêwate pêk nayên. Gelek caran di lehîstikan de ji bo yê hemberê matmayî bê hiştin an jî şaşwazîtî bê kirin têne bikaranîn. Di mînaka jêrîn de bêjeya “zimbera” bêwate ye û tenê bi mebesta şaşwazîkirin û matmayîhiştinê hatiye bikaranîn. Heke meriv li ser hev bêje “zimbera” wekî meriv bibêje “ez beraz im”:

Zimbera zimbera zimbera zimbera...

Di zûgotinokên bêwate de, bêhtir mîzah û şahî di pêş de ye. Peyvên zûgotinokan tim û dayîm wateyekê nahundirînin. Carinan hêza dengê bêjeyan, hêza wateya peyvên derbas dike. Carinan lihevhatina deng, dikeve pêşiya wateyên bêjeyan. Her wiha bi vê lihevhatina deng, hunereke cuda derdikeve holê. Ji xwe mebest jî ev e.

Di vê zûgotinokê de bêje yan têgînên wekî “fese fesasê, heqlîn deqlîn, umil, lolê” bêwate dixuyin. Heke van bêje yan têgînana bêwate bin jî, ji aliyê lihevhatina dengan ve girîng in:

*Fêsê fêsasê**Bê dînê bê kirasê**Heqlîn deqlîn**Çerik çumul*

3 Ev zûgotinok û mînakên wekî din ji sûdwegirtina van çavkaniyan hatine bidestxistin:

1. Çavkaniya malperê: <http://docslide.us/documents/zugotinok.html>

2. Kesa çavkanî: Fatma Hecî Evdî (Temen: 56, Herêm: Qosera Mêrdînê, Perwerde: Dibîstana seretayî, Bi çî awayî fêrî zûgotinokan Bûye: Ji piçûkaniya xwe heta niha ji derûdara xwe bihistiye.)

Bisk û umil

Lolê yasîn gurçik

Hilberînerên zûgotinokan zarok, her û dayîm bi qewimîn, geşedan û guherînên derûdora xwe ve têkildar in. Di vê dorhêla guherbar de têtîgîn, bêje û heyînên nû dikeve xêva wan û bi van hêmanên nû dikarin zûgotinokên nû hilberînin. “Dans” bêjeyeke nû/modern e û dikare bikeve nava texeyul û hilberîneriya zarokan:

Kalo ket hefsê,

Pîrê rabû dansê.

Di edebiyatên gelêrî de diyardeyeke balkêş jî, hebûna guhartoyan (varyant/versiyon) e. Derbareyê heman berhemê de cihêwaziyên wekî bêje, têtîgîn, vegotin û hwd. re guharto têne gotin. *Berhemên folklorê ne tekane, rawestar û sabit in. Ango di çanda devkî de metin, tim û daîm guherbar in. Berhemên folklorê jî ber ku di nava çanda zargotîne de ne, di nava demê de dibe ku çeşîddar bibin, waryant an wersiyonên wan derkevin holê.* (Görkem, 417:2009)

Li bal gelên wek Kurdan, ev diyardeya guhartoyê bêhtir dixuye. Çanda Kurdî jî ber ku çandeke devkî ye û nivîs di vê çandê de bi derengî ketiye tedawilê, berhemên vê çandê bi awayeke têtîgîn nehatine parastin û bi borîna demê re berhemên devkî hatine guherîn. Wekî encam, di navbera her cureyên berhemên Kurdan de, dever bi dever, devok bi devok cudahî derketiye holê.

Wekî gelek cureyên edebî, di zûgotinokan de jî guharto heye. Di mînakên jêrîn de her du zûgotinok, di rastiya xwe de heman zûgotinok in. Lê ji ber sedemên ku hate diyarkirin, di zûgotinokê de, bêjeya sereke hatiye guhertin. Di vê mînakê de, li hin der û deveran bêjeyên “derzî” û “dar” di şûna hev de têne bikaranîn:

Derziya min qul, derziya te qul

Derziya min di qula derziya te de.,

Darê min qul, darê te qul

Darê te di qula darê min de.

1.2. Senifandina Zûgotinokan: Di hewldanên zanistî de ji bo têtîgîştina mijareke diyar, hêman û rêbazeke girîng jî karê senifandinê ye. Ji bo mijara ku li ser hatiye rawestîn baş bê fêmkirin û bê vekolîn, ew mijar tê senifandin. Ji bo li ser temamê mijarekê bê hizirkirin û vekolîn, bi mebesta hêsankirinê, ew mijar li gorî parçeyên rolatîf têne dabêşkirin, da ku vekolîn û nirxandin bi awayekî hûrgilî bê kirin. *Wekî qadên din di qada edebiyatê de jî, ji senifandinê armanca sereke ew e ku; çarçoweya herî hemûgir bê diyarkirin û berhemên ku dikevin vê çarçoveyê li gorî aliyên xwe yên hevpar, digel hev bînin nirxandin*

û *şîrovekirin* (Kiremitçi, 2015:320). Ji ber vê girîngiyê, divê meriv derbareyê zûgotinokên Kurmancî de ji senifandinekê biceribîne.

Di vê derbareyê de tesnîfa ku Pertev Naili Boratav ji bo zûgotinokên Tirkî kiriye dê ronîker be. Folklornasê navdar Boratav, zûgotinokên Tirkî (Tekerleme) li gori taybetiyên wan nirxandiye. Di vê senifandinê de zûgotinokên Tirkî wekî xeberoşkî, lehîstikî, rewresmî û yên serbixwe ango yên di canbaziya peyvê de hatine gotin, di çar beşan de hatine senifandin.⁴

Ji ber ku xûzbûn û meylên mirovatiyê kêm zêde wekî hevûdu rû didin, taybetmendiyên çand û edebiyatên neteweyan jî nezikî hevûdû ne. Senifandina ku Boratav ji bo zûgotinokên Tirkî kiriye, hema hema ji bo yên Kurmancî jî derbasdar in; lê dîsan jî rasterast ne weke hev in û hin cihewazî di navbera van de hene.

Li gorî van nirxandinan, meriv dikare zûgotinokên Kurmancî li gorî cihê bikarbûn an fonksiyonên wan, wekî lehîstikî, xeberoşkî û yên serbixwe di sê beşan de bisenifîne. Cudahiya vê senifandinê ji ya Boratav ew e ku, di vir de zûgotinokên rewresmî nîne. Li gorî ku dixuye, ji bilî yên rewresmî zûgotinokên Kurmancî û yên Tirkî nêzîkî hev in.

1.2.1. Zûgotinokên Lehîstikî: Zûgotinokên ku di nava lehîstikan de cih digirin wekî zûgotinokên lehîstikî têne binavkirin. Zûgotinokên bi vî rengî gorî mijarên xwe, carinan watedar in û carinan jî ji binî ve bêwate ne. *Zûgotinokên lehîstikî, mijareke wan a diyar nîne. Ji ber vê taybetmendiyê wan, meriv dikare metnbûna wan bike babeta nîqaşê. Divê meriv ji aliyê binyadê ve, wan di çarçoveya helbestê de bîne zimên (Kaya,1999:545).*

Ev cure zûgotinok, ji ber ku di nava lehîstikan de cih digire, bêhtir ji bêje yan têgînên bêwate pêk tê. *Zûgotinokên lehîstikî, ji bêjeyên tên zanîn û nayên zanîn an jî, ji bêjeyên şapînozî têne damezirandin. Bêjeyên ku tên zanîn, di çarçoveya jiyana rasteqînî de cihekî wan hene lê yên ku nayên zanîn, xeyalî ne, ango ne rasteqînî ne. Yên ku şapînozî û bêwate ne û her wiha dibe ku ji aliyê zarokan ve wekî rasteqînî bîn pejirandin. (Zullinger,1997:16)*

Dema ku meriv zûgotinokên lehîstikî di ber çavan re derbas dike, tê xuyanê ku ev cure zûgotinok, li gorî taybetmendiyên xwe dibin du beşên ji hev cuda. Ev her du cureyên zûgotinokên lehîstikî wiha ne:

1.2.1.1. Zûgotinokên Bijartinê: Zûgotinokên bijartinê, di edebiyata gelêrî ya Tirkî de wekî *Sayışmalı Tekerleme/Sayışmacı* têne binavkirin. Armanca zûgotinokên bijartinê bi gelemperî ew e ku, pîrikên lehîstikan bîn hilbijar-

4 Ji bo agahiyên berfireh bnh. BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayın - vi, İstanbul, 1992.

tin. Pîrik an pîrê, di lehîstikên komeleyatî de ew listikvan e ku, li dijî komeke listikvanên din bi tena serê xwe li ber xwe dide. Ji ber ku di lehîstikan de pîrikî, weke rewşeke qenc nayê pejirandin û kes naxwaze bibe pîrik, ev pozîsyon divê bi heqiyê bê tespîtkirin, lewma jî ev zûgotinok têne bikaranîn.

Wek mînaka li jêr, hin zûgotinokên bijartinê ji navên hejmaran pêk tên û li ser listikvanan têne sepandin. Bêje an koma bêjeyan li ser kê bi dawî bibe, ew listikvan dibe pîrik:

Yek can, du can,

Sê can, çar can,

Pênc can, şeş can,

Heft can, heşt can,

Neh can, apê min î bê can.

Ev zûgotinoka jêrîn jî, dîsan di nava lehîstikan de ji bo hîlbijartina pîrikê tê bikaranîn. Di vê mînakê de her risteyek ji bo listikvanekî ye û risteya herî dawîn a “*Min têxin binê çalan*” pîrikê nîşanî listikvanên din dike:

Rêvî rêvî

Rêviyê rindik

Serê teriya rêvî

Pir bi pîrçik

Rêvî çûye

Mala xalan

Bar kiriye hişk daran

De bijmêrin

Bîst û çaran

Heger bîst û çar derneket

Min têxin binê çalan

Zûgotinokên lehîstikî yên bijartinê her ne ji bo bijartina pîrikê ne, carinan jî, ji bo bijartina listikvanan in. Mînakên ku di vê beşê de têne nîrxandin wê peywîrê tînin cih ku, di lehîstikê de dê kî cih bigire yan jî kî cih negire diyar dikin. Di zûgotinokê de peyv an peyvên dawîn li ser kê bi dawî bibe, ew kes di lehîstikê de cih digire. Ji bo lehîstikê çend kes hewce be, ew zûgotinok ewqas car li ser namzedên lehîstikê tê sepandin. Di encamê de yên ku li derve dimînin naleyîzin. Ev rêbaza bijartinê, dema ku namzetên lêyîstikê ji pêdiviyê zêdetir be, pîr kêrdar tê xuyanê. Ango dê kî bileyîze û kî nelêyîze, bê dilşikestin ji hev kifş dibe.

Van her du mînakên jêrîn, ji bo bijartina listikvanan du mînakên guncav in. Di van mînakên de risteya dawîn li ser kê dimîne, ew kes di lehîstikê de cih digire:

*Oo moo mişkella
Ket bêrîka 'Evdella
Êvdella birê Fatê
Keçik anî civatê
Keçik bîst û sisê bû
Li ser ka'niya satê bû
Hotik motik
Şivan lotik.*

Mînaka din jî wiha ye:

*Ho kelê
Bindo kelê
Çaro çepo
Hamo miško
Tasa Misrî
Gawir neqlî
Hepen zepen
Yaro mîro kurtêlo*

1.2.1.2. Zûgotinokên di Nava Lehîstikan de: Zûgotinokên lehîstikî yên dikevin vê beşê, di nava lehîstikan de cih digirin û ne hêmanên sereke ne. Ev wekî hêmanên arîkar in û xwediyê rolên taliyê ne. Di vir de hêmana sereke ew lehîstik bi xwe ye. Bi awayekî din meriv dikare bibêje ku, zûgotinokên di nava lehîstikan de cih digirin, bi wê lehîstikê wateya hebûna xwe bidest dixê û lehîstik û ew zûgotinok dibin temamkarên hevûdu. Her çend di çîrokan de bingeh an hêmana sereke zûgotinok be jî, bêyî wan zûgotinokan tu reng di wê lehîstikê de namîne.

Zûgotinok di nava lehîstikan de, bi gelek awayî derdikevin pêş meriv. Carinan di lehîstikên wekî çîrrê, çavgirtinkê û gogê de, carinan di lehîstikên di dirûvê rewesmî de û her wiha carinan jî di lehîstikên mentiqî de em dikarin rastî van zûgotinokan bibin. Ev curbicuriya hanê bêguman, ji dewlemendiya zargotina Kurdî jêder dibe. Ev babet bi mînakan dê çêtir bê peyitandin.

Weke ku tê zanîn çanda Kurdan, bêhtir bi jiyana gundewariyê teşe girtiye. Di vê çandê de nemaze çandmendiye gelekî girîngî bi dest xistiye. Ji ber vê yekê demên biharan divê baran li zêviyan bike da ku debara aboriyê bê kirin. Di vê kêliyê de dema ku baran dibare, zarok ji aliyê xwe ve vê derfetê diqelibînin ser lehîstikê û wekî birrekê xwe dicivînin ser hev û bi kêf û şahiyê kolan bi kolan digerin û bi hev re zûgotinokê vedibêjin. Zarok bi vî awayî mizgîniya baranê

îlanî şênîyên derûdora xwe dikin. Zûgotinoka ku zarok ji yek zimanî û bi awayekî newayî tînin zimên wiha ye:

Baranê bibar bibar

Çivîka genimê te xwar

Qijika li te hewar

Dilê me sala şîn

Bûka me dibê amîn.

Di lehîstikeke zarokan a din de jî zarok, kefa destên xwe didin erdê û tiliyên xwe jî hev vedikin. Piştîre dor bi dor tiliyên hev dijmêrin û dema ku dijmêrin jî vê zûgotinokê dibêjin:

Hêklo mêklo

Çarim çêklo

Hestiyê kewê

Ber bêderê

Kew firî, mamo dirî

Dema ku vegotina vê zûgotinokê bi dawî dibe, hemû zarok destê xwe dikin wek çûkê û dibêjin “pirrrr” û wê çûkê difirînin.

Lehîstikeke din jî heye ku du zarok, destê xwe dixin paşila xwe û hinekî wiha radiwestin. Piştîre destên xwe jî paşila xwe bi hev re derdixin û bi her du lepên xwe rûyê hevûdu digirin. Heke destê yê hemberê germ be dibêjin “*Şim şekir*”, na heke sar be jî dibêjin “*Vîjika Bekir*”

Di vê derbareyê de mînakê wekî dawîn wiha ye ku; her zarokek destekî xwe didin ser hevûdu. Di her danînekê de zarokek dibêje “*Destê min şewitî*” û zarokek jî hemberî wê dibêje “*Bide ser serê kelê*”.

1.2.2. Zûgotinokên Xeberoşkî: Di senifandina zûgotinokan de beşeke din jî zûgotinokên xeberoşkî ne. *Zûgotinokên xeberoşkî cureyeke gelêrî ye ku, vegotinê ji bo kêfxweşkirin û şaşwazîkirina guhdaran amade dike (Cerrahoğlu, 2011:283)*. Ev cureya zûgotinokan bi gelemperî di serî û paşîya çîrçîrokan de cih digire. Heke pêdivî hebe, li gorî mijarê, di navbera çîrçîrokan de jî tê bikaranîn.

Zûgotinokên çîrçîrokan carinan dirêj, carinan jî kurt in û dibe ku ji du sê bêjeyan pêk bên. Ev zûgotinok bi mebesta rengdayina vegotinê, balkişandina guhdaran tên bikaranîn û her wiha bêjerê çîrçîrokê, bi boneya van gotinên qalibgirtî arîkariyeke hêja bi dest dixê.

Zûgotinokên di destpêka çîrçîrokan de tên gotin, ji bilî ji hunermendîya bêjerê çîrçîrokê nîşan bide, zanebûn û pîsporiya wî ya di qada bêjeriyê jî

derdixîne holê. Zûgotinokên di destpêka çîrçîrokan de têne vegotin nîşanî meriv didin ku, bûyerên di hundurê vê çîrçîrokê de têne vegotin rasteqîniya wan nîne, tenê ji bo kêf û şahiyê têne vegotin û mebesta wan dersdayîn e (Duymaz, 2002:66).

Ev her sê mînakên li jêrîn, di destpêka çîrçîrokan de têne vegotin û bi vî awayî ji aliyê bêjerê çîrçîrokê ve bala guhdaran tê kêşandin ku wiha çîrok dest pê dike:

“Carek ji caran, rehmet li dê û bavê gohdaran”,

“Hebû tune bû, rehmet li dê û bavê min û we (te) bû”,

“Hebû carek ji caran, rehma Xwedê li hazir û guhdaran, ji xeynî fehş û xwînmij û xwînxwaran.”

Zûgotinokên li dawîn cih digirin jî, dîsan bi mebesta peyamdayînê têne vegotin. Bi gelemperî peyam ew e ku, encama xirabkeran xirabî ye, ya qencîkeran jî qenc e. Di vê mînaka jêrîn de bêjer, çîrçîroka xwe bi zûgotinokêke henekbazî bi dawî dike:

Çîroka min xweş, ka difilek zebeş.

Cureyeke zûgotinokên xeberoşkî jî ew e ku, di naveroka çîrokan de cih werdigirin. Ev cureya zûgotinokan di naveroka çîrçîrokan de temamkarê vegotinê ne û her wiha bandor û xweşikahiyê temîn dikin. Dema ku di hundirê çîrçîrokê de bala guhdaran belav dibe bêjer bi saya van zûgotinokan dîsan balê dikêşîne ser xwe.

Di vê mînaka jêrîn de çîrçîrok, berê bi awayekî ji rêzê didome, piştê jî hevpeyvînên navbera jin û mêr bi zûgotinokê tê dayîn. Bi vê zûgotinokê hem xweşikahiya çîrçîrokê hatiye dabînkirin û hem jî bala guhdaran hatiye civandin:

Mêrikek û jina wî hebûye. Bebikeke wan û çêlekeke wan hebûye. Rojekî diçe karê xwe, perê xwe dide jina xwe û ji jina xwe re dibêje ku neçe li cihekî, çêlekê û bebikê tenê nehêle û wan peran winda neke. Jinik perê xwe dike qilçê kiltanê. Wextê ku mêrê wê diçe karê xwe, jinik bebik û çêlekê li malê dihêle, radibe diçe dawetekê. Di dawetê de dizek qilçê kiltanê jêdike û direvîne, perê jinikê didize, diçe. Bebi ji girînan dibiece. Rovî jî tê dikeve garanê, çêlekê dixwe, diçe. Paşê mêrê jinikê tê ji jina xwe dipirse, dibêje:

-Kanê pere?

-Pere qilçê kiltanê.

-Kanê bebik?

-Bêbik hêlekanê.

-Kanê çêlek?

-Çêlek garanê.

Cû cû cû,

Heçiyê mayî, gû bicû.

Dîsan di mînaekeke din de jî bêjerê çîrçîrokê, gotûbêjek a ku di çîrokê de derbas dibe ne bi pêxşankî, bi zûgotinokekê wiha îfade dike:

Ha siwaro hendel mendel

Qulika kumê te panzdeh wersel

Heke tu here mala Mîr Evdal bêje:

Kêzê kêzê kêz xatûnê

Bi fistanê gilavdûnê

Bi şimika reqreqûnê

Kêzê ketiye heriyê heta qûnê

Ha tu digihê ser, ha tu nagihê ser.

Di mînaekeke zûgotinokên xeberoşkî ya din de jî, bêjêrê çîrçîrokê vegotina xwe bi awayekî pêxşankî vedibêje. Piştî ku vegotinên xwe yên ji rêzê tamam dike encama bûyerê bi zûgotinokekê îfade dike û bi vî awayî karîgeriya çîrçîroka xwe balkêştir dike:

Demekê li derekê axê ‘aşiqî jina navmaliyê xwe dibe. Axê ji bo xwe bigihîne jinikê li fersendekê digere û navmaliyê xwe dişîne pê axayekî din yê gelekî li dûr. Piştî ku navmalî derdikeve rê, axe zilamekî xwe dişîne pê jinikê û dibêje “Axe bang li te dike, dibêje bila were vir karekî min bi wê re heyê. Jina navmalî derdikeve ku biçê cem axê, di wê kêliyê de li mêrê xwe rast tê. Tu nabê navmaliyê axe piştî ku derdikeve rê tê bîra wî ku tiştêkî xwe ji bîr kiriye. Ji bo vê yekê bi şûnde veşariya ye. Ji ber vê sedemê jî jinik naçe bal axê. Xulamê axê vedigere bal axê dibîne ku hin mirovên din li cem wî rûniştî ne. Bi awayekî veşarî nehatina jinikê wiha tîne zimên:

Ez çûm pê

Hat gi bê

Hat û ne hat

Nehata

Wê bihata.

1.2.3. Zûgotinokên Serbixwe: Ev cure zûgotinok, ji aliyê bikaranîn û hejmarê xwe ve ya herî berbelav e. Zûgotinokên serbixwe, ji pêyvên bilêvkirina wan ne hêsan pêk tên. Ji ber vê yekê ji bo deng, kîte û bêjeyên zimên bi awayekî sere-rast bêne bilêvkin, ev zûgotinok navgînên girîng in. Nemaze zarok, bikaranîna van berheman zimanekî herikbar, rast û bipergal bidest dixin. Jixwe mebest û peywira van zûgotinokan, ji xencî kêf û şahiyê ev e.

Di van mînakên ku li jêrîn hatine destnîşankirin de meriv dibîne ku, zûgotinokên serbixwe ji aliyê bilêvkirinê ve ne gelekî hêsan in. Ji bo bilêvkirineke sererast qebiliyet û pir dubarekirin divê. Ji xwe dema zarok hewl dide ku zûgotinokan bi xweşikahî û bê şaşitî bilêv bike, bi awayekî xwebawerî di warê xweşaxaftinê de pêş ve diçe. Bi vî awayî jî peywira zûgotinokan a sereke tê cih.

Di mînakên jêrîn de jî têne dîtin ku, di zûgotinokên serbixwe yên ku bilevkirina wan dijwar de, heman rêbaz her têne dúbarekirin. Ji ber vê yekê jî vegotin behremendiyeke kesane dixwaze:

“Çiko çû mala çiko got:

Ka çika çiko.”

“Rêvî li rê zîvirî,

Rê li rêvî zîvirî.”

“Heft hirç, heşt hirç

Her heft hirç, her heşt hirç

Her heft hirçê pişt bi pirç

Her heşt hirçê pişt bê pirç.”

“Pişk û mişk di qulê de

Min pişk xwar, mişk ma qulê de.”

Kêrdarbûna zûgotinokên serbixwe, tenê ne di pêşdebirina hêza bilêvkirinê de karîger in. Di hin zûgotinokên serbixwe de behsa bûyerekê tê kirin, ango di wan de honakek heye. Di yên wiha de jî zarok, fêrî diyardeya jiberkirinê dibin û her wiha hêza xêva wan zêde dibe.

Di vê derbareyê de zûgotinoka “Xalê Bekir” mînakeke gelekî guncav e. Di vê zûgotinokê de honaka bûyerekê xwe dide pêş. Lehengê zûgotinokê Xalê Bekir, ji xewê çavê xwe vedike, di neynikê de li xwe dinêre, serê xwe dişo, riya xwe şeh dike û hwd. Ji ber ku zûgotinokên wiha honakî ne û şaşitiyê qebûl nake, divê jiberkirin jî rast be; yan na wate dê ji dest biçe. Ev çend jî, kesê ku hewldana vê jiberkirinê dike, teşwîqa baldarbûn û jiberkirinê rast dike:

Xalê Bekir çavê xwe vekir

Eynik dani, li xwe mêze kir

Serê xwe şuşt, riyê xwe şe kir

Xurîniya xwe kir bi şîr û şekir

Şal û şepik li bejna xwe kir

Ne guh da min, ne bi peyva te kir

Rabû bi rê ket, çû Diyarbekir

Ax bê ‘aqil Xalê Bekir.

Hin zûgotinokên serbixwe ji aliyên hin taybetmendiyên xwe ve di teşeya çîrokan de ne. Dema ku meriv bala xwe dide naveroka wan, bi meriv wiha tê ku ev zûgotinokanan ji çîrokekê veqetiyane. Heke ev texmîn rast be jî, ji ber ku zûgotinokên wiha bi tena serê xwe têne îcrakirin, divê meriv van zûgotinokan dîsan jî wekî yên serbixwe qebûl bike.

Zûgotinoka “Quling”, mînakek ji behsa navborî ye. Heke em bi nêrîneke şîroveyî binirxînin, bi hêsani em dikarin bibêjin ku zugotinoka Quling, demek berê di nava çîrokekê de bû û bi borîna dem ji wê çîrokê veqetiyaye. Her wiha ev texmîn an angaş rast bê pejirandin jî, ji ber ku ev yek nikare bê peyitandin ev zûgotinok divê di nava yên serbixwe de bê hesibandin.

Zûgotinoka Quling wiha ye:

*Quling quling rêzo
A paşin tew rêzo
Meta min e zînê
Kêrê hildikşînê
Kêra ser bi zengil e
Kuta serê dil ê
Xwîn firiya Mûsil e
Mûsil bavê şêr e
Herba da bi nêr e
Herba ser şikestî
Herîr pê da bestî
Herîro xaso
Pê dirû keraso
Kerasê kê ye
Ê Fatma Nebiya ne
Çekire ser ciya ne
Diza dizî
Dizo berî bi ku da
Bi Helebê da
Ji Şamê wê da
Şam ji ber çû
Keko ji ser çû
Keko tu bi xwe kî
Tu bi Xwedê kî
Çengek zirav têkî
Ziravo geniyo
Çûçik pê keniyo
Çûçik merê reş bû
Xweşiya qula xwe*

2. DERBAREYÊ ZÛGOTINOKAN DE HIN XALÊN GIRÎNG

Bêgûman derbareyê her mijareke edebî de xalên ku divê li ser bi hûrgilî bê rawestî û kirpandin hene. Lê bi derfet û di çarçoveya gotareke wiha de xalên ku meriv bikaribe vekolîne bivê nevé dê hindik be. Dîsan jî derbareyê zûgotinokan de xalên ku divê meriv li ser raweste li jêr hatine destnîşankirin.

2.1. Mijarên Zûgotinokan: Wekî di destpêke de jî hate destnîşankirin, jî ber sedemên curbicur, di jiyana Kurdan de jî çanda nivîskî zêdetir, çanda devkî peş ve çûye û dewlemend bûye. Ev rûdan di warê edebiyatê de beloktîrîn tê xuyanê. Ev diyaroka han di edebiyata Kurdî de bi curbicurbûna mijar û naverokê de xwe bêhtir dide ber çavan. Dema ku meriv naverokên cureyên zargotînî disenifîne meriv dibîne ku gelek sernavên mijaran derdikevin pêş me. Ev diyarde di senifandina mijarên zûgotinokan de jî bi heman awayî rû dide.

Wekî berê jî amaje pê hate dayîn, dahênerê zûgotinokan bi gelemperî zarok in. Heke ev fikir sedî sed ne wiha be jî, avakirina zûgotinokan jî aliyê mezinan ve li gorî xêv, hiş, bêjedank û aşopa zaroktiyê tê şopandin. Ango damezirîner çî zarok û çî mezin be jî; nêrîn, îfade, teknîk, daraz û nixandî bi rêbazên zaroktiyê ve ahengdar e. Ji ber vê sedemê jî, bi rehetî em dikarin bibêjin ku mijarên zûgotinokan bi behremendî, hêza aşopî û nixandîna wan ve rasterast têkildar e.

Dema ku meriv sînardarbûna xêva zaroktiyê li ber çavan digire, meriv dibêje qey berfirehbûna zûgotinokan jî dê teng be û ne berfireh be. Lê meriv jî mînakên dewlemend û curbicur têdigîhêje ku; her kîjan mijar di jiyana zarokatiyê de cih girtibe, ew mijar di zûgotinokan de jî cihêkî taybet wergirtiye. Xweza, ol, jiyana, lehengî, lehîstik, rexne, kêf, mirin û hwd. di bin siwana jiyana de çî hebe di zûgotinokan de jî, li gorî nêrîna zarokatiyê bi şewazên curbicur derdikevin pêşberî me. Her çiqas ispat ne pêkan be jî, dikare bê iddîakirin ku dahênerê zûgotinokan giş ne zarok in. Dibe ku gelek berhemên ku di vî warî de cih digire, jî devê zarokan lê jî aliyê mezinan ve hatibe hilberandin. An jî dibe ku bingeh bi awayekî xwerû jî aliyê zarokan ve hatibe avêtin, piştî jî jî aliyê mezinan ve ew berhem hatibe kemilandin. Meriv jî kîjan aliyê ve binîhêre jî her ihtîmal gengaz dixwuye. Ji ber van sedeman, dewlemendî û curbicurbûna mijarên zûgotinokan jî wergiriya xêva zaroktiyê bilindtir e.

Wekî navborî hate aşkerakirin, mijarên zûgotinokan pirtexlîd in. Ji vê pirtexlîdiyê hin mînakên mijaran dê bê dayîn. Wekî tê zanîn çanda gelê Kurd, bêhtir bi xweza û jiyana xwezayî ve teşe girtiye. Ev rastî di edebiyata gelêrî de her tim li ber çavan e. Di zûgotinokan de jî ev mijar berbiçav e. Di zûgotinoka jêrîn de çem û miçiqandina çem bûye mijar:

*Şewq û şema li ber çema
Çem miçiqî, av tê de nema*

Di mînakeke din de jî pez, dotina pez, û cotkarî wekî hêmayên xwezayê di naveroka zûgotinokê de bi cih bûye:

*Min zû got,
Wê pez dot,
Wî nan sot,
Wan kir cot.*

Derbareyê xweza û jiyana xwezayî de, di mînakeke din de jî têgînên çûyina zozanan, pelê qizwanan û şîrketina guhanan derbas dibe:

*Şenga min, penga min
Em ê herin zozana
Bixwin pelê qizwana
Şîrê ter ket guhana
Werin dana*

Evîni û evîndarî ango eşq, her dayim di jiyana mirovatiyê de roleke bingehîn û sereke dileyîze/lîstiyê. Ne gengaz bû ku di van berheman de jî cih ji vê mijarê re jî tune bûya.

*Lek û lek
Birca belek
Zaza bilbil
Ser dermanê dil*

Di nava mijarên zûgotinokan de yên olî jî hene. Bi boneya mînakên wiha, hewldayîna fêrkirina zarokan ji bo têgîn û baweriya ola Îslamê jî hatiye kirin. Mînakeke olî wiha ye ku li deverên Kurdan pir berbelav e:

*Yek dido bawer sisê
Çeqla fisê
Mamê dîno
Kevrê şîno
Qesra Êlî
Çarde derî
Yek meter
Yek teter
Navê Xwedê,
Allahû ekber*

2.2. Ji Aliyê Hêmanên Ahengê ve Zûgotinok: Di helbestê de xalên wekî serwa, dîsgotin, asonans, aliterasyon û hwd. ji hêmanên ahengê tene

qebûlkin. Di termînolojiya edebiyatê de aheng, taybetmendiyê vegotinê ye û di helbest û pêxşanê de ev aheng, bi rêya rêzbûna bêjê û hevokan tê dabînkirin. Bi vê rêzbûna bêje û hevokan jî bandoreke newayî (musikal) tê bidestxistin (Yetiş, 1989:516-517). Di zûgotinokan de, ji her derfetên hêmanên ahengê sûd hatiye wergirtin. Em dê vê sûdwergirtinê bi awayekî gelemperî li ser mînakên lêbikolin.

Dîsgotiniya peyvan, hêmaneke ahengê ya herî berbiçav e. Bi dîsgotiniya peyvan, ji bilî bal kêşandinê, lihevhatina vegotinê jî tê dabînkirin. Her wiha wekî mînaka jêrîn, heke dîsgotin di risteya ewil de be, mijara zûgotinokê tê diyarkirin. Bi risteya “Rêvî rêvî” meriv fêr dibe ku ev zûgotinok derbareyê çi de dê bê vegotin:

Rêvî rêvî

Rêviyê rindik

Serê teriya rêvî

Pir bi pirçik.

Zûgotinok, cureyeke helbestî ye û qasî cureyên din di vê cureyê de jî serwa hêmaneke girîng e. Zûgotinok, balkeşî û rewacgirtina xwe bêhtir bi serwayîbûna xwe bidest dixê. Meriv bi awayekî hêsan dikare bibêje ku, heke serwa tune be di van berheman de tişteke girîng namîne. Jixwe taybetmendiya zûgotinokan a herî li pêş jî lihevhatina deng e.

Di mînaka jêrîn de, di navbera bêjeyên “kundir” û “rindtir” de serwa heye, ya wiha gotina vê zûgotinokê bi saya serwayê ahengdartir bûye. Ji bilî vê, di navbera “şîv” û “paşîv” de serwaya tûnç heye. Wekî tê dîtin, dubarekirina bêjeya “kundir” di sê risteyan de ev aheng zêdetir û balkêştir kiriyê:

Şîv kundir

Paşîv kundir

Ez a rindtir

Naxum kundir

Hêjayî gotinê ye ku, balkêşbûna zûgotinokan, ji watedarbûna wan zêdetir bi ahengdarbûna dengên wan çêdibe. Ev aheng qasî ku bi serwayan an bi dîbarekirina bêjeyan tê dabînkirin, bi alîterasyonan jî tê dabînkirin. Di mînaka jêrîn de bi dengên “ş” û “s” yê ahenga vegotinê hatiye çêkirin, ango hunera alîterasyonê hatiye sepandin:

Şemo Şemo

Sê sê şema

Sê şo sabûn

Şabaş daye.

Di zûgotinokên Kurdî de li gorî neteweyên din, rêbazeke awarte bal dikêşe. Ev rewş ew e ku, ne giş, lêbelê hin zûgotinok sê caran li pêy hev têne dûbarekirin û wiha têne sepanandin. Ji vê rêbazê armanc ew e ku, dema ku vebêjerê zûgotinokê bi awayekî lez vê zûgotinokê bi lêv dike xwe şaş bike. Heke bê şaşitî bibêje ew bêjer serkeftî dibe. Kesê ku xwe şaş bike têk diçe. Ji vê dûbarekirinê armaceke din jî ew e ku bi awayeke dîsgotinî vegotin balkêştirin bibe. Mînak wiha ye:

Ez çûm mala Xalê Mele Remezan

Mîn go mala Xalê Mele Remezan

Ka me ra mala Xalê Mele Remezan

2.3. Di Zûgotinokan De Rêbazên Vegotinê: Ji ber ku mebesta zûgotinokan bi gelemperî kêf û şahî ye, zarok ji bo bicihanîna vê mebestê gelekî rê û rêbaz dicerîbînin. Çi şerm, çi fedî û her wiha çi nirx û darazên civakî hebin, gelek caran tevahiyên van diyardeyan ji aliyê zarokan ve hatine paşguhkirin. Hinceta zaroktîbûnê vê derfeta lêborînê bi berfirehî daye wan.

Zûgotinokên di rêbaza tinazîpêkirinê de hatine bikaranîn, ji aliyê hejmara xwe ve gelekî zêde ne. Zûgotinokên tinazî ji ber vê yekê bi piranî peyv û gotinên dijûnî û sixêfî dihundirînin. Zûgotinokên tinazî, hin taybetmendiyên xwemalî jî vedihewînin. Ev rêbaza vegotina zûgotinokan, dema ku zarok dixwazin tinazên xwe bi hev bikin, yê hembera xwe biçûk bixin an jî yekî bi peyvan matmayî bihêlin tê sepanandin. Heke kesek dil bike ku zûgotinokê tinazî li ser kesekî din bisepîne, bi gelemperî li kêmasî an astengiyê yê hemberî xwe li ber çavan digire. Bo mînak; ev zûgotinaka jêrîn tenê ji bo kesên serê wan rût tê vegotin:

Gurrî gurrî qaqa

Serê wî b'simmaqa

Çû cem xatûnê

Pif kir devê qûnê

Hin zûgotinokên tinazî jî derbareyê navan de ne. Wekî tê zanîn, di nava civakê de navê mirovan ji teşeya resen tê derxistin û bêhtir bi awayeke kurt tê gotin. Ev şêwaz di navbera zarokan de zêdetir heye. Bo mînak; ji Mistefa re Misto, ji Evdilla re Evdo, ji Nûriye re Nûrê tê gotin. Weke vêya zarok, hevalên xwe yên navên wan Remezan re jî Remo dibêjin û bi vê zûgotinoka tinazî bêhna wan wiha teng dikin:

Remo Remo repisî,

Çû ser darê reqisî.

Di mînakeke balkêş a din de jî navê “Silêman” bûye mijar. Di vir de jî bi şêwazeke argoyî yên ku navê wan Silêman in tên piçûkxistin:

Silêmanê du nikil

Çû ser darê tirek kir

*Hat bin darê fisek kir
Çû mehkemê deng nekir
Hate malê fedî kir*

Hin zûgotinokên tinazî, ji şaşkeriya peyvan pêk tên. Ev cure wiha ye ku, ji zarokan yek kes dê peyvan bi lez bibêje û wê cihê peyvan şaş bike. Di vê mînaka jêrîn de tê hêvîkirin ku, vebêjer xwe şaş bike û ji dêvila ku bibêje “*Min çêçik xwar*”, dê bibêje “*Min kûçik xwar*”:

*Çêçik û kûçik di malê de.
Çêçik firîya, min çêçik xwar.
Kûçik firîya, min çêçik xwar.
Ev jî mîna keke din e:
Guvîj û vîjik li rastê bû
Min guvîj xwar, vîjik ma.*

Rêbaz an teknîkeke zûgotinokan yeka din jî heye ku, ew ji rêbaza pêşbirkî ye. Wekî tê zanîn zûgotinok, di perwerdekirina zarokan de jî xwedan peywireke karîger e. Di van berheman de ev peywîr bi awayên ji hev cuda tê bikaranîn. Di rêbaza pêşbirkî ya zûgotinokan de zarokên li pêrgî hev behremendî û çalaktiya xwe ya di vegotina zûgotinokan de wekî meydanxwestinê rê hevûdu didin û hewl didin ku hevalên xwe têk bibin. Di mînaka jêrîn de, yê ku zûgotinokê bê şaşitî vedibêje bi helwesteke meydanxwestine ji yê hemberî xwe re dibêje ku “*Îca dora te*” û dorê dide wê:

*Suwar bû kerê
Çû bêderê
Avê vexwar
Neda kerê
(Îca dora te.)*

Di zûgotinokan de rêbaza pêşbirkî bi gelek awayên din hatiye sepandin. Awayeke din jî wiha ye ku, yê ku dê zûgotinokê bilêv bike beriya vegotinê wiha dibêje û piştî jî vegotina xwe dike:

(Yê ku ji xwe bawer e, bila vê zûgotinokê zûbizû li ser hev heft caran dûbare bike.)

*Yalê te, şalwarê te
Zavayê mala xalê te
Heke bête mala te
Tê çî pê bidî?*

ENCAM

Wekî di serî de jî hate diyarkirin gelê Kurd, jî demeke dirêj û vir de wekî neteweyên cihanê yên din edebiyateke devkî ya dewlemend ava kiriye û vê yekê jî bo nîfşên îroyîn wekî mîrateyekê hiştine. Peywira nîfşên vê deme jî ew e ku, vê mîrateyê li gorî rêbazên zanistî binirxîne. Bi vê xebatê hewl hate dayîn ku, parçeyek jî wê mîrateya devkî û dewlemend bête nirxandin. Ji ber vê sedemê ye ku, li gorî rê û rêbazên zanistî, zûgotinokên Kurdî, bêhtir jî aliyê xwe yên teknîkî ve hate lêkolîn. Li gorî xebatên li ber desten me ne, ev xebat di vê mijarê de ya ewilîn tê xuyanê.

Di encama vê xebatê de tê fêmkirin ku, jî aliyê nirx û taybetiyên ku di nava xwe de vedihewîne zûgotinokên Kurdî, jî mînakên bal neteweyên din pir ne cihewaz in. Bi rastî jî her kîjan cureya edebiyata gelêrî be jî derheqê van berhe-man de; avakarî, veguhazandin, îcrakerî, guhartobûn û hwd. li bal her netewayan bi heman rêbazên siruştî pêk tên. Ev çend, weke diyardeyeke gerdûnî ye. Her wiha zûgotinok jî, ne derveyî vê rasteqîniyê ye.

Ramaneke pejirandî ye ku edebiyat, nîşaneya gel e û jî taybetmendiyan gel hêmanên misoger radixîne ber çavan. Li gorî vê çendê; di zûgotinokan de jî, meriv dikare helwest, nêrîn û rêbaza jiyana Kurdan bi zelalî bibîne. Wekî jî mijarên zûgotinokan jî tê çavdêrkirin, xasma bandora xwezayê û hêmanên jiyana bi vî awayî li ser Kurdan di pileyeke bilind de ye. Meriv dikare vê yekê jî mijar û bêjedanka zûgotinokan jî bibîne.

Zûgotinok jî bilî nirx, daraz, kevneşopî, rabirdû û hwd. derbareyê gel de hin hêmanên din jî dikare raxîne ber çavan. Ev daraz, jî bo cureyên edebiyatê yên din jî bi giştî derbasdar e. Lê meriv dikare bibêje ku zûgotinok, di vê mijarê de pêşdetir e. Ji ber ku di zûgotinokan de henekbazî, şaşkerî, dijûnî, rexnekerî, qerfkerî û hwd. mijarên sereke ne, jî vî aliyê xwe ve zûgotinok, gorî cureyên din xwadan cihêkî taybet e. Van xalanan di zûgotinokên Kurdan de zêde zêde cih digire û her wiha bi vî awayî jî derbareyê mîzahkariya Kurdan fikrekê dide meriv.

Wekî tê zanîn zûgotinok bêhtir, cureyeke jî edebiyata zarokan e. Derbareyê xêv, xeyal, meyl, bêjedank, û fikirîna zarokan de di van berhe-man de agahiyên gelekî kêrhatî hene. Ya ku jî vê yeka girîngtir jî ew e ku, rola zûgotinokan di perwerdehiyê de gelekî karîger e. Ji bo sererastkirina axaftinê, hînkirina bêjedanka zimanê zikmakî û bidestxistina qabiliyeta jiberkirinê zûgotinok, berhemên jêner in. Her çiqas di vê xebatê de ev mijar ne hatibe lêkolîn jî, jî girîngiya wê divê ev mijar bibe babeta xebateke serbixwe.

ÇAVKANÎ

- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992.
- CERRAHOĞLU, Münir, “Yalanlamalı Sözler İle Masal Tekerlemeleri Arasındaki Benzerlikler”, *MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 15, 2011, r. 281-293.
- CEGERXWÎN, *Folklara Kurdî*, Weşanên Roja Nû, Stokolm, 1988.
- DUYMAZ, Ali, *İrfanı Arzulayan Sözler: Tekerlemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- ERGÜN, Zülküf, *Bajar-Edebiyat û Cizîra Botan*, Weşanên Nûbihar, Stembol, 2014.
- GÖRKEM, İsmail, “Dünden Bugüne ‘Türk Sözel Edebiyatı’, Değişim ve Dönüşüm”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı)*, S. 39, Erzurum, 2009, r. 411-422.
- KAYA, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- KİREMİTÇİ, Ferdi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum, 2015, r. 313-352.
- OKAY, Orhan, “Edebiyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, r. 395-401.
- ÖNAL, Mehmet Naci, “Türkçe’nin Eğitimi ve Öğretiminde Oyun Tekerlemelerinin Yeri ve Önemi”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 9, Güz 2002, r. 1-17.
- ZULLINGER, Hans, *Çocukta Oyunla Tedavi*, (Wrg, Kâmuran Şipal), Cem Yayınları, İstanbul, 1997.
- WELLEK R., Warren A., *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Wrg, Ahmet Edip Uysal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- YETİŞ, Kazım, “Ahenk-Edebiyat”, *DİA İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1988, r. 516-517.